DOI: 10.33498/louu-2026-03-039



Михайло Хоменко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8031-850X
Scopus ID: 57212002258
khomenko@knu.ua

УДК 347.5

СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЯК САМОСТІЙНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ У СИСТЕМІ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню створення загрози як самостійного юридичного факту в системі недоговірних зобов'язань. Обґрунтовано, що класична модель цивільно-правової відповідальності, зорієнтована переважно на відшкодування вже завданої шкоди, не повною мірою пояснює ситуації, у яких приватне право має реагувати на небезпечний стан до його перетворення на завершений негативний наслідок у приватноправовій сфері. Доведено, що загрозу не слід зводити до ранньої стадії делікту, абстрактного ризику або суб'єктивного побоювання потенційного потерпілого.

Юридично значущою є лише така загроза, яка має ознаки реальності, можливості об'єктивного встановлення, достатньої конкретності, нормативного зв'язку зі сферою контролю певної особи та здатності породжувати індивідуалізований зобов'язальний наслідок. Запропоновано розглядати створення загрози як первинний юридичний факт, що формує догматичну основу превентивно-спеціальної групи недоговірних зобов'язань. Такий підхід дає змогу відмежувати превентивне цивільно-правове реагування від компенсації, самозахисту, публічно-правових заходів безпеки, інтервенційних зобов'язань і договірних обов'язків щодо безпеки.

Зроблено висновок, що превентивне недоговірне зобов'язання не є відповідальністю за ще не завдану шкоду, оскільки його предметом є не відшкодування майбутньої шкоди, а усунення або нейтралізація небезпечного стану. Обґрунтовано, що створення загрози має системне значення для розвитку вчення про недоговірні зобов'язання, оскільки дає змогу перейти від суто ретроспективної моделі приватноправового реагування до моделі, здатної працювати з реальною, конкретизованою та об'єктивно встановлюваною загрозою.

Ключові слова: недоговірні зобов'язання; створення загрози; юридично значуща загроза; превентивне зобов'язання; відшкодування шкоди; приватноправовий захист; ризик; цивільно-правова відповідальність.

© Михайло Хоменко, 2026

У сучасному цивільному праві дедалі виразніше виявляється обмеженість моделі, за якої приватноправове реагування пов'язується переважно з уже завданою шкодою. Класична конструкція цивільно-правової відповідальності історично сформувалася як реакція на завершене порушення:

приватна сфера потерпілої особи вже зазнала майнової або особистої втрати, а завдання права полягає у визначенні суб'єкта, на якого має бути покладено тягар її усунення, відшкодування або пом'якшення. Така модель залишається фундаментальною, однак не охоплює всього спектра ситуацій, у яких приватноправова рівновага потребує юридичного захисту.

Особливо проблемними є випадки, коли шкода ще не настала, але небезпечний стан уже набув такого ступеня конкретності, що потребує юридичної оцінки ще до настання шкоди. У таких ситуаціях право має забезпечити можливість превентивного реагування: усунення джерела небезпеки, припинення небезпечної поведінки, покладення на відповідну особу обов'язку вжити розумних запобіжних заходів або допустити їх учинення іншою особою. Саме в цій площині постає питання про створення загрози як самостійний юридичний факт.

Йдеться не про будь-яке суб'єктивне побоювання, звичайний життєвий ризик чи абстрактну можливість негативного розвитку подій, а про конкретизований небезпечний стан, пов'язаний із конкретним благом, особою або сферою контролю. Якщо право визнає юридичне значення лише за вже завданою шкодою, воно залишає потенційного потерпілого без ефективного приватноправового захисту до моменту настання порушення. Якщо ж воно надає юридичне значення кожному уявному або віддаленому ризику, воно руйнує межі приватноправової визначеності.

Такий підхід узгоджується з позицією Б. Карнауха, який, аналізуючи співвідношення компенсації і превенції в деліктному праві, наголошує, що деліктне право не лише розподіляє тягар уже завданої шкоди, а й створює стимули до безпечнішої та обачнішої поведінки учасників цивільного обороту[1].

У системі недоговірних зобов'язань створення загрози має особливе значення. Воно не вкладається без залишку в компенсаційну модель, оскільки остання виходить із уже наявної втрати у сфері потерпілого. Воно не є реституційним випадком, бо не спрямоване на усунення безпідставної майнової вигоди. Воно не збігається і з інтервенційними зобов'язаннями, адже його нормативний стрижень полягає не у врегулюванні дій у чужому інтересі без попереднього уповноваження, а в усуненні небезпечного стану до настання шкоди. Тому створення загрози доцільно розглядати як первинний юридичний факт, на якому ґрунтується превентивно-спеціальна група недоговірних зобов'язань.

Проблематика превентивного реагування не є цілком новою для європейської приватноправової думки. У DCFR і Принципах європейського права щодо недоговірної відповідальності за шкоду, завдану іншій особі (*Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*, далі – PEL Liab. Dam.), превентивна проблематика вже

[1] Б Карнаух, *Причинний зв'язок у деліктному праві* (ЕКУС 2025) 38–41, 94.

pravoua.com.ua

отримала нормативне закріплення: йдеться, зокрема, про запобігання юридично значущій шкоді та про втрати, понесені для її відвернення. Водночас у обох модельних актах ця проблематика переважно залишається інтегрованою в ширший масив правил про недоговірну відповідальність за шкоду, що зумовлює потребу в її окремому догматичному осмисленні[2].

В українській цивілістиці превентивний вимір традиційно розглядається передусім у межах учення про цивільно-правову відповідальність, поряд із її компенсаційною, охоронною та захисною функціями. Водночас для систематики недоговірних зобов'язань цього недостатньо: створення загрози потребує пояснення не лише як функціональний аспект відповідальності, а й як окрема підстава виникнення превентивного недоговірного обов'язку[3].

У доктрині важливими для цієї теми є праці Дж. Гордлі, Г.-В. Мікліца, Р. Кутера і Т. Улена, П. Бенсона, Дж. Кортманна та інших авторів, які по-різному пояснюють межі класичної архітектури приватного права, співвідношення компенсації й попередження, роль ризику та автономію недоговірних зобов'язальних зв'язків. Водночас саме створення загрози як самостійний юридичний факт у системі недоговірних зобов'язань потребує окремого цивілістичного обґрунтування[4].

Методологічну основу статті становлять функціональний, системний і порівняльно-правовий підходи. Функціональний підхід дає змогу з'ясувати, який саме тип приватноправового дисбалансу активує превентивне реагування; системний – визначити місце створення загрози серед інших юридичних фактів недоговірних зобов'язань; порівняльно-правовий – співвіднести запропоновану модель із європейськими модельними правилами та сучасною доктриною. Метою статті є обґрунтування створення загрози як самостійного юридичного факту в системі недоговірних зобов'язань, визначення його ознак, відмежування від суміжних юридичних конструкцій та з'ясування системного значення цієї конструкції для формування моделі превентивних недоговірних зобов'язань.

Подальший виклад зосереджено не на всій превентивно-спеціальній групі недоговірних зобов'язань, а на тому юридичному факті, який формує її догматичну основу, – створенні юридично значущої загрози. Саме через цю конструкцію можливо пояснити, з якого моменту небезпечний стан пе-

[2] Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke (eds), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)* (Full Edition, Sellier European Law Publishers 2009) Art. VI.–1:102; VI.–6:302; Christian von Bar (ed), Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.) (Sellier 2009) Art. 1:102; 6:301; 6:302. P. 265–273, 991–1001.

[3] І Спасибо-Фатєєва (ред), *Вчення про цивільно-правову відповідальність* (ЕКУС 2025) 44–45.

[4] J Gordley, *Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment* (Oxford University Press 2006) 20–21 https://doi.org/10.1093/oso/9780199291670.001.0001; S Grundmann, H-W Micklitz, M Renner, *New Private Law Theory: A Pluralist Approach* (Cambridge University Press 2021) 272–280 https://doi.org/10.1017/9781108760089; R Cooter, T *Ulen, Law and Economics* (6th ed., Berkeley Law Books 2016) 196–201; P Benson, *Justice in Transactions: A Theory of Contract Law* (The Belknap Press of Harvard University Press 2019) 232–236, 450–452; J Kortmann, *Altruism in Private Law: Liability for Nonfeasance and Negotiorum Gestio* (Oxford University Press 2005) 102–103, 141–147 https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199280056.001.0001.

рестає бути лише фактичним ризиком і набуває значення самостійної підстави цивільно-правового реагування.

Загроза і межі класичної деліктної моделі

Класична деліктна модель найкраще працює там, де шкода вже настала, порушення завершилося, а право має встановити, чи існують підстави для компенсації. Значно складнішою є ситуація, коли шкода ще не настала, але небезпечний стан уже набув такого ступеня конкретності, що очікування його подальшого розвитку робить захист несвоєчасним або істотно менш ефективним. Це особливо помітно у відносинах, пов'язаних з об'єктами, що створюють підвищену небезпеку, технічними процесами, інформаційними системами, цифровими сервісами, репутаційними або екологічно чутливими впливами.

Для цивільного права така ситуація має особливу складність, оскільки воно повинно одночасно забезпечити ефективність захисту й не допустити перетворення превенції на загальний дозвіл обмежувати чужу діяльність. Саме тому конструкція створення загрози не може ґрунтуватися лише на емоційному відчутті небезпеки або на формальному порушенні певного правила безпеки. Вона потребує матеріально-юридичного критерію, який пов'язує небезпечний стан із конкретною приватною сферою та з конкретним суб'єктом, здатним вплинути на джерело небезпеки.

Ототожнення загрози з "ранньою стадією делікту" є методологічно непереконливим. Воно приховує відмінність між двома юридичними ситуаціями: між уже завершеним порушенням, з яким право пов'язує відновлювальний обов'язок відшкодувати шкоду, і небезпечним станом, з яким воно пов'язує вимогу не допустити переростання небезпеки у порушення. У першому випадку основний акцент припадає на компенсацію; у другому – на превенцію. Якщо ці ситуації ототожнити, превентивне реагування втрачає власний зміст і перетворюється на допоміжний елемент майбутньої деліктної відповідальності.

Компенсаційна логіка за своєю природою є ретроспективною: вона оцінює вже наявну втрату, встановлює підстави покладення її на іншу особу та визначає розмір відповідного відшкодування. Превентивна логіка є іншою: вона спрямована на недопущення настання шкоди і тому оперує не розміром уже завданої шкоди, а мірою реальної небезпеки, можливістю її усунення, належним суб'єктом превентивного обов'язку та домірністю обраного способу реагування.

Цей висновок не означає ізоляції превентивного реагування від деліктного права. Навпаки, саме потенційна можливість настання юридично значущої шкоди пояснює, чому небезпечний стан узагалі набуває приватноправового значення. Проте такий зв'язок не є поглинанням. Загроза не стає юридичним фактом лише тому, що в майбутньому може виникнути делікт;

pravoua.com.ua

вона набуває юридичного значення тоді, коли вже в теперішньому часі існує реальна, конкретизована небезпека для охоронюваної приватної сфери, яку можна об'єктивно встановити.

У цьому аспекті важливе значення має досвід європейських модельних правил. У DCFR ст. VI.–1:102 закріплює можливість запобігання юридично значущій шкоді, а ст. VI.–6:302 спеціально регулює втрати, понесені для її відвернення. PEL Liab. Dam. також визнає превентивний спосіб реагування та окремо регулює відповідальність за втрати, пов'язані з запобіганням шкоді. Це засвідчує проміжний стан сучасної європейської моделі: превенція вже визнана, але її системна автономія ще потребує доктринального пояснення[5].

Отже, завдання доктрини полягає не в механічному розширенні деліктної відповідальності на стадію, що передує завданню шкоди, а у формулюванні самостійних критеріїв юридично значущої загрози. Загроза посідає проміжне, але самостійне місце: вона ще не є шкодою, однак уже не є нейтральним ризиком. Саме таке проміжне положення загрози між абстрактним ризиком і вже завданою шкодою пояснює її роль як юридичного факту, на якому ґрунтується превентивно-спеціальна група недоговірних зобов'язань.

У запропонованій функціональній моделі недоговірних зобов'язань це означає, що загроза не повинна розчинятися в компенсаційній логіці. Компенсаційна група недоговірних зобов'язань пов'язана з юридично обґрунтованим покладенням уже наявної приватноправової втрати на іншу особу; натомість превентивно-спеціальна група реагує на ситуацію, у якій така втрата ще не настала, але вже існує достатньо конкретизований небезпечний стан. Саме тому створення загрози є не периферійним різновидом делікту, а первинним юридичним фактом, на якому ґрунтується окрема функціональна група недоговірних зобов'язань.

Ця теза має значення і для судової кваліфікації. У спорі про відшкодування шкоди суд оцінює наслідки, що вже настали, та умови їх покладення на відповідача. У спорі про усунення загрози предмет оцінювання інший: чи існує небезпечний стан на момент розгляду, чи є він достатньо конкретним, чи пов'язаний він зі сферою контролю відповідача і чи є обраний спосіб реагування домірним. Отже, йдеться не лише про інший момент у часі, а й про іншу структуру юридичної кваліфікації.

Ознаки юридично значущої загрози

Визнання створення загрози самостійним юридичним фактом потребує чітких догматичних критеріїв. Без них превентивне реагування може бути витлумачене як надмірне розширення цивільно-правового втручання у сферу приватної автономії. Йдеться не про надання юридичного значення

[5] Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke (n 2) Art. VI.–1:102; VI.–6:302; Christian von Bar (n 2) Art. 1:102; 6:301; 6:302. P. 265–273, 991–1001.

кожному ризику, побоюванню чи абстрактній можливості несприятливого наслідку, а про визначення умов, за яких небезпечний стан набуває якостей юридично релевантної загрози.

Такі критерії мають працювати сукупно. Реальність загрози без її конкретності залишає право у площині загального ризику; конкретність без можливості об'єктивного встановлення ставить превентивну вимогу в залежність від суб'єктивної оцінки заявника; зв'язок зі сферою контролю без здатності породжувати зобов'язання може мати значення лише для публічно-правового регулювання; зобов'язальний наслідок без попередніх фільтрів створював би небезпеку непропорційного втручання у приватну автономію.

Першою ознакою є реальність загрози. Небезпека не може ґрунтуватися лише на уявленні потенційного потерпілого, його суб'єктивній тривозі або віддаленому припущенні про можливість негативних наслідків. Реальність загрози означає, що у фактичній ситуації вже наявні обставини, які об'єктивно вказують на можливість посягання на охоронюване благо. Йдеться не про неминучість шкоди, а про такий рівень небезпеки, який виходить за межі звичайного життєвого або підприємницького ризику.

Реальність загрози не слід ототожнювати з підвищеною статистичною ймовірністю шкоди. У цивільно-правовій площині значення має не лише ймовірність негативного наслідку, а й характер блага, що перебуває під загрозою, тяжкість можливого ураження, можливість запобігти шкоді розумними заходами та прийнятність подальшого збереження такого стану. Низька ймовірність настання особливо тяжкої шкоди може мати більшу приватноправову вагу, ніж висока ймовірність незначного й нетривалого порушення правомірного інтересу.

Другою ознакою є можливість об'єктивного встановлення. Загроза має підтверджуватися зовнішніми обставинами, що піддаються об'єктивній перевірці: станом речі, характером діяльності, поведінкою особи, технічними параметрами об'єкта, попередніми інцидентами, експертною оцінкою, нормативними стандартами безпеки або іншими фактичними даними. У матеріально-юридичному сенсі цей критерій відмежовує загрозу від суб'єктивного побоювання; у процесуальному – визначає предмет доказування у відповідній категорії справ.

Третьою ознакою є достатня конкретність загрози. Цивільне право не може реагувати на небезпеку, яка існує лише як загальна властивість певної діяльності або середовища. Для виникнення превентивного недоговірного зобов'язання необхідно встановити, чому саме загрожує небезпечний стан: життю, здоров'ю, майну, особистому благу, діловій репутації, інформаційній автономії, майновому інтересу або іншій охоронюваній приватній сфері. Не менш важливо окреслити джерело небезпеки: річ, діяльність, поведінку, інформаційний процес, цифровий механізм чи іншу обставину, з якою пов'язується загроза.

pravoua.com.ua

Четвертою ознакою є нормативний зв'язок загрози зі сферою контролю певної особи. Сам факт існування небезпеки ще не пояснює, чому саме певний суб'єкт повинен усунути небезпечний стан або вжити запобіжних заходів. Відповідь дає категорія контролю. Вона може випливати з володіння або користування річчю, здійснення певної діяльності, організації небезпечного процесу, управління джерелом підвищеної небезпеки, створення інформаційного чи цифрового середовища або фактичного панування над об'єктом. У порівняльно-правовому аспекті така логіка узгоджується з німецькою доктриною обов'язків організації безпечного обороту[6].

П'ятою ознакою є здатність загрози породжувати зобов'язальний наслідок. Небезпечний стан може існувати фактично, однак не кожен такий стан набуває значення підстави для виникнення індивідуалізованого зобов'язального зв'язку між конкретними суб'єктами. Для виникнення превентивного недоговірного зобов'язання необхідно, щоб правопорядок визнав відповідну загрозу достатньою підставою для індивідуалізованої вимоги однієї особи до іншої. Тому загроза як юридичний факт має подвійну природу: фактичну, оскільки ґрунтується на реальному небезпечному стані, і нормативну, оскільки лише право визначає, чи є цей стан достатнім для виникнення цивільного обов'язку.

Цей зобов'язальний наслідок має принципове значення для відмежування цивільно-правової загрози від загальних регуляторних приписів безпеки. Публічний припис може встановлювати стандарт належної поведінки для невизначеного кола осіб; превентивне недоговірне зобов'язання перетворює конкретизований небезпечний стан на відносний юридичний зв'язок між визначеними суб'єктами. Саме тому в центрі цивільно-правової кваліфікації перебуває не сама небезпечність як така, а її індивідуалізований вплив на охоронювану приватну сферу.

Узагальнено юридично значущу загрозу можна визначити як реальний, такий, що може бути об'єктивно встановлений і достатньо конкретизований небезпечний стан щодо охоронюваної приватної сфери іншої особи, який перебуває у сфері контролю або нормативного впливу певного суб'єкта та визнається правопорядком достатньою підставою для виникнення превентивного недоговірного зобов'язання. Така дефініція, з одного боку, не зводить загрозу до ранньої стадії делікту, а з другого – не перетворює її на безмежну категорію, здатну охопити будь-який ризик.

Запропоновані ознаки не слід сприймати як механічний перелік ізольованих умов. Вони утворюють єдину кваліфікаційну модель. Реальність і об'єктивна встановлюваність забезпечують доказову придатність загрози; конкретність індивідуалізує небезпеку щодо певного охоронюваного блага; зв'язок зі сферою контролю окреслює належного носія превентивного

[6] B Markesinis, H Unberath, *The German Law of Torts: A Comparative Treatise* (4th ed., Hart Publishing 2002) 86–88.

обов'язку; а здатність породжувати зобов'язальний наслідок надає небезпечному стану значення підстави для виникнення індивідуалізованого зобов'язального зв'язку між конкретними суб'єктами.

Зміст і межі превентивного недоговірного зобов'язання

Якщо створення загрози визнається самостійним юридичним фактом, необхідно визначити зміст юридичного зв'язку, який виникає на його підставі. Превентивне недоговірне зобов'язання не є відповідальністю за ще не завдану шкоду та не означає покладення на особу обов'язку відшкодувати майбутню шкоду. Йдеться про інший за змістом цивільно-правовий обов'язок – усунути небезпечний стан, припинити небезпечну поведінку, утриматися від її продовження або забезпечити інші дії, необхідні для недопущення перетворення загрози на юридично значущу шкоду.

Найтиповішою формою такого обов'язку є усунення небезпечного стану. Воно може полягати в ремонті або демонтажі небезпечного об'єкта, усуненні технічної вади, припиненні експлуатації речі, забезпеченні належного зберігання небезпечного майна, зміні небезпечного способу діяльності, виправленні інформаційного чи цифрового механізму або іншій дії, спрямованій на нейтралізацію джерела небезпеки. Якщо загроза виникає з активної чи триваючої поведінки, належним змістом зобов'язання може бути припинення відповідних дій або утримання від їх повторення.

Окреме значення має обов'язок не перешкоджати вчиненню необхідних запобіжних дій іншою особою. У певних випадках суб'єкт, у сфері контролю якого перебуває джерело загрози, сам не вживає необхідних заходів або не може вжити їх достатньо швидко. Тоді цивільно-правова логіка може вимагати від нього принаймні не перешкоджати розумним і домірним діям, спрямованим на відвернення шкоди. Ця конструкція перебуває на перетині превентивно-спеціальної та інтервенційної логіки недоговірних зобов'язань, однак не збігається з веденням чужих справ без доручення: у межах превентивно-спеціальної групи центр юридичної оцінки становлять небезпечний стан і потреба його усунення, тоді як в інтервенційній групі – дія в чужому інтересі без попереднього уповноваження[7].

Саме тому зміст превентивного зобов'язання не можна звести до однієї універсальної вимоги. В одних ситуаціях достатнім буде припинення небезпечної поведінки; в інших – активне усунення джерела небезпеки; у третіх – тимчасове обмеження певної діяльності або надання іншій особі можливості вжити запобіжних заходів. Вирішальним має бути не формальне найменування способу захисту, а його придатність усунути або істотно зменшити конкретизовану загрозу.

У разі невиконання превентивного обов'язку і подальшого настання шкоди юридична ситуація змінюється: до превентивної логіки додається

[7] Kortmann (n 4) 102–103, 141–147.

pravoua.com.ua

компенсаційний вимір. Однак це не означає, що попереднє превентивне зобов'язання було лише підготовчою стадією делікту. Його невиконання може мати самостійне значення для оцінки поведінки відповідача, передбачуваності шкоди, причинного зв'язку та меж відповідальності. Отже, превентивний і компенсаційний режими не поглинають один одного, а взаємодіють послідовно або паралельно залежно від розвитку фактичної ситуації.

Похідним, однак істотним майновим наслідком створення юридично значущої загрози у відповідних випадках може бути обов'язок відшкодувати розумні витрати, понесені для відвернення шкоди. Якщо особа внаслідок реальної та конкретизованої загрози змушена понести витрати для недопущення більшої шкоди, такі витрати не повинні автоматично залишатися у її сфері лише тому, що остаточна шкода не настала. Інакше приватне право фактично стимулювало б очікування порушення замість запобігання йому. Водночас такі витрати не слід без залишку розчиняти у класичній деліктній компенсації: вони виникають не внаслідок завершеного делікту, а внаслідок правомірного або нормативно виправданого реагування на загрозу.

У сучасній українській доктрині компенсація також розглядається ширше, ніж лише як наслідок класичної цивільно-правової відповідальності. Це дає підстави точніше пояснити превентивні витрати як майнову втрату, що може підлягати відшкодуванню не тому, що шкода вже настала, а тому, що особа обґрунтовано понесла витрати для її відвернення[8].

Зміст превентивного недоговірного зобов'язання може бути як негативним, так і позитивним. Негативний зміст полягає в обов'язку утриматися від небезпечної поведінки або припинити її. Позитивний – у обов'язку вчинити певні дії: усунути джерело небезпеки, привести об'єкт у безпечний стан, надати доступ для запобіжних заходів, повідомити про небезпеку, забезпечити належний контроль або відшкодувати розумні витрати на запобігання шкоді.

Така поєднаність негативного й позитивного змісту є природною для превентивно-спеціальної групи недоговірних зобов'язань, оскільки юридично значуща загроза нерідко потребує не лише утримання від небезпечної поведінки, а й активних дій з усунення її джерела.

Водночас зміст такого зобов'язання не може бути безмежним. Його межі визначаються критеріями необхідності, розумності та домірності. Необхідність означає, що обраний спосіб реагування справді має бути спрямований на усунення або істотне зменшення загрози. Розумність виключає надмірні, технічно неможливі або економічно невиправдані дії, якщо небезпеку можна усунути менш обтяжливим способом. Домірність вимагає співвіднести обсяг превентивного обов'язку з характером загрози, цінністю охоронюваного блага, імовірністю та тяжкістю можливої шкоди, а також ступенем контролю особи над джерелом небезпеки.

[8] І Спасибо-Фатєєва (ред), *Трактат про компенсацію в праві* (ЕКУС 2026) 16–20, 238–239.

Ці критерії мають гарантійне значення. Вони не дозволяють перетворити превентивне зобов'язання на інструмент загального управління всіма ризиками цивільного обороту. Особа не повинна відповідати за будь-який ризик, пов'язаний з її майном, діяльністю або поведінкою; вона повинна нести лише такий обов'язок, який відповідає реальній і конкретизованій небезпеці, перебуває в межах її сфери контролю та є домірним цінності правомірного інтересу. У цьому полягає приватноправова, а не адміністративно-регуляторна природа превентивного зобов'язання.

Відносний характер такого зобов'язання також означає, що воно не виникає між особою і суспільством загалом. Один суб'єкт перебуває у сфері потенційного ураження охоронюваного блага; інший пов'язаний із джерелом небезпеки або має можливість впливати на нього. Саме ця індивідуалізація дає змогу відрізнити цивільно-правовий превентивний обов'язок від загальних публічних стандартів безпеки, контролю чи нагляду.

Відмежування створення загрози від суміжних юридичних конструкцій

Самостійне значення створення загрози може бути належно обґрунтоване лише за умови його відмежування від суміжних юридичних конструкцій. Насамперед загроза відрізняється від ризику ступенем конкретизації. Ризик є загальним фоном можливої небезпеки; загроза означає, що ця небезпека вже наблизилася до певного охоронюваного блага, індивідуалізувалася щодо певної особи, речі, інформаційної сфери, майнового чи особистого інтересу. Не кожен ризик є загрозою, але кожна юридично значуща загроза містить у собі елемент ризику.

Це розмежування виконує запобіжну функцію. Воно не дає змоги перетворити превентивний захист на універсальний інструмент контролю за будь-якою потенційно небезпечною діяльністю. Цивільне право не може виходити з презумпції, що будь-який ризик повинен бути усунутий за рахунок іншої особи. Воно реагує лише тоді, коли ризик перетворився на конкретизований небезпечний стан, здатний створити небезпеку для конкретної приватної сфери.

Не менш важливо відмежувати загрозу від шкоди. Шкода є вже матеріалізованою приватноправовою втратою; загроза означає, що така втрата ще не настала, але небезпечний стан уже досяг рівня, за якого його подальше збереження є юридично неприйнятним. Саме тут виявляється функціональна межа між компенсаційною логікою, зорієнтованою на вже наявну приватноправову втрату, і превентивно-спеціальною логікою, спрямованою на усунення небезпечного стану до настання шкоди. Компенсаційне зобов'язання реагує на вже наявну втрату, превентивне – на небезпеку до настання шкоди.

Створення загрози також не ототожнюється із самозахистом. Самозахист характеризує поведінку особи, яка самостійно вживає заходів для захисту свого права чи інтересу. Створення загрози як юридичний факт характе-

pravoua.com.ua

ризує стан небезпеки, що може породжувати обов'язок іншої особи усунути цей стан або утриматися від небезпечної поведінки. Тому самозахист відповідає на питання про межі дозволеної поведінки управненої особи, тоді як превентивне зобов'язання – про обов'язок суб'єкта, пов'язаного з джерелом небезпеки.

Такий висновок узгоджується з українською доктриною самозахисту, у якій самозахист розглядається саме як форма захисту цивільних прав у спосіб самостійної поведінки управненої особи, а оцінка його правомірності пов'язується з критеріями добросовісності, розумності та справедливості[9].

Окремої уваги потребує співвідношення загрози з публічно-правовими заходами безпеки. Порушення будівельних, санітарних, екологічних, технічних, інформаційних або інших правил може мати адміністративне чи регуляторне значення. Однак не кожне публічно-правове порушення автоматично породжує превентивне цивільне зобов'язання. Цивільно-правове значення загрози виникає тоді, коли небезпечний стан індивідуалізований щодо конкретної приватної сфери та може набути значення підстави для виникнення індивідуалізованого зобов'язального зв'язку між конкретними суб'єктами.

Водночас публічно-правові стандарти не є нейтральними для цивільно-правової оцінки. Вони можуть бути доказом об'єктивної наявності небезпечного стану, вказувати на межі належної поведінки або допомагати визначити, чи мав відповідач можливість усунути загрозу. Проте вони не підміняють цивільно-правової кваліфікації, оскільки остання потребує встановлення не лише порушення правила, а й індивідуалізованої небезпеки для конкретної приватної сфери.

Від інтервенційних зобов'язань створення загрози відрізняється нормативним осердям. Якщо головне питання полягає в тому, чи була дія без попереднього уповноваження виправданою з огляду на чужий інтерес, кваліфікація має здійснюватися в межах інтервенційної моделі. Якщо ж головне питання полягає в тому, чи існував небезпечний стан, хто мав його усунути і чи були виправданими витрати на його нейтралізацію, діє превентивно-спеціальна логіка. Структура DCFR, де добровільне ведення чужих справ, недоговірна відповідальність за шкоду та безпідставне збагачення розміщені в окремих книгах, підтверджує самостійність цих нормативних площин[10].

Таке розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення. Одна фактична ситуація може містити і небезпечний стан, і дії особи, яка намагається його усунути. Однак кваліфікаційний центр визначається тим, яке питання є головним для розподілу юридичних наслідків: чи виправда-

[9] Спасибо-Фатєєва (н 3) 99–105.

[10] Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölke (n 2) Book V–VII; Christian von Bar, *Principles of European Law. Benevolent Intervention in Another's Affairs (PEL Ben. Int.)* (Sellier 2006) Art. 1:101.

ною була дія в чужому інтересі, чи повинен певний суб'єкт нести тягар усунення створеної загрози. У першому випадку застосовується інтервенційна логіка; у другому – превентивно-спеціальна.

Загроза може виникати й у договірному середовищі, проте це не означає її автоматичного поглинання договором. Якщо сторони справді розподілили відповідний ризик і визначили належну поведінку, первинне значення має договірний розподіл прав, обов'язків і ризиків. Водночас договір не повинен блокувати превентивний захист там, де небезпека виходить за межі погодженого розподілу ризиків, створює небезпеку для абсолютних прав чи третіх осіб або стосується благ, які охороняються безвідносно до договору. Такий підхід узгоджується з позицією П. Бенсона, який підкреслює самостійність договірного режиму як форми погодженого сторонами обміну і водночас не поширює цю логіку на недоговірні зобов'язальні зв'язки, що виникають не з домовленості сторін, а з потреби охорони певної приватної сфери[11].

Водночас саме існування договору не може бути проігнороване. Якщо превентивна вимога фактично спрямована на обхід погодженого сторонами розподілу ризиків, вона не повинна отримувати підтримку лише через зміну юридичної кваліфікації. Тому суд має з'ясовувати, чи справді йдеться про самостійний небезпечний стан, що виходить за межі договірного розподілу прав, обов'язків і ризиків, чи лише про спробу надати порушенню договору іншу, процесуально або матеріально вигіднішу форму.

Після проведення цих розмежувань можна визначити системне значення створення загрози для побудови сучасної моделі недоговірних зобов'язань.

Конструкція створення загрози має принципове значення. Вона дає змогу відійти від суто ретроспективної моделі приватноправового реагування, за якої приватноправовий захист повною мірою реалізується лише після завдання шкоди. Натомість створення загрози як самостійний юридичний факт відкриває можливість побудови системної моделі превентивних недоговірних зобов'язань, у якій цивільне право не лише відновлює порушену рівновагу, а й у визначених межах запобігає її руйнуванню.

Із цього погляду превентивні конструкції не повинні сприйматися як випадкові додатки до деліктного права. У системі недоговірних зобов'язань вони мають власне догматичне місце поряд із компенсаційною, реституційною та інтервенційною групами. Така побудова не ускладнює систему, а робить її прозорішою: кожна функціональна група пов'язується з власним юридичним фактом, має самостійне приватноправове призначення й власні межі застосування.

Практична цінність такої моделі полягає в тому, що вона уможливлює уникнути двох крайнощів. Перша полягає у відмові від цивільно-правового захисту до моменту настання шкоди, навіть якщо небезпека вже є реальною

[11] Benson (n 4) 232–236, 450–452.

pravoua.com.ua

та конкретизованою. Друга – у безконтрольному використанні превентивних вимог для блокування чужої правомірної діяльності. Конструкція юридично значущої загрози поєднує ефективність захисту з необхідними обмежувальними фільтрами.

Особливе значення ця модель має для сучасних сфер підвищеного ризику. У відносинах, пов'язаних із інформаційними системами, цифровими сервісами, обробленням даних, репутаційними впливами або екологічно чутливими ситуаціями, очікування фактичної шкоди часто означає несвоєчасність захисту. Для цифрового середовища це особливо помітно, оскільки дані дедалі частіше виступають не лише інформаційним ресурсом, а й самостійним чинником організації приватноправових ризиків. Тому цивільне право повинно мати інструмент реагування до настання шкоди – не довільний, а обмежений критеріями реальності, конкретності, можливості об'єктивного встановлення, контролю та домірності[12].

У цьому сенсі створення загрози має визначатися не як технічна передумова окремого способу захисту, а як самостійний елемент загального вчення про недоговірні зобов'язання. Його значення полягає в тому, що воно змінює саму логіку цивільно-правового реагування: право не лише відновлює порушену рівновагу після завдання шкоди, а й у визначених межах охороняє її від руйнування. Саме це дає змогу поєднати ефективність превентивного захисту з повагою до приватної автономії.

Отже, у структурі недоговірних зобов'язань створення загрози виконує не допоміжну, а системоутворювальну роль: саме з ним пов'язується догматична основа превентивно-спеціальної групи. Воно позначає той момент, коли приватноправовий дисбаланс ще не набув форми завданої шкоди, однак уже виявляється як юридично значущий небезпечний стан, що потребує індивідуалізованого цивільно-правового реагування.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що створення загрози у цивільному праві не може розглядатися лише як фактична передумова майбутньої деліктної відповідальності або як рання стадія завдання шкоди. Такий підхід звужує превентивний потенціал приватного права, оскільки залишає особу без ефективного цивільно-правового захисту до моменту настання шкоди. Натомість створення загрози доцільно розуміти як самостійний юридичний факт, здатний породжувати превентивне недоговірне зобов'язання.

Юридично значущою є не будь-яка небезпека, а лише така загроза, яка має ознаки реальності, можливості об'єктивного встановлення, достатньої конкретності, зв'язку зі сферою контролю певного суб'єкта та здатності породжувати індивідуалізований зобов'язальний наслідок. Ці критерії виконують подвійну функцію: відкривають можливість цивільно-правового реагування до настання шкоди і водночас запобігають перетворенню кож-

[12] R Herian, *Data: New Trajectories in Law* (Routledge 2021) 1–5.

ного абстрактного ризику або суб'єктивного побоювання на підставу для втручання у приватну автономію.

Створення загрози є первинним юридичним фактом, що формує догматичну основу превентивно-спеціальної групи недоговірних зобов'язань. Якщо компенсаційна група пов'язана з уже наявною приватноправовою втратою, реституційна – з безпідставною майновою вигодою, а інтервенційна – з юридично значущою дією в чужому інтересі без попереднього уповноваження, то превентивно-спеціальна група має власний нормативний стрижень – небезпечний стан, який потребує усунення до настання шкоди.

Превентивне недоговірне зобов'язання, що виникає у зв'язку зі створенням загрози, не є відповідальністю за ще не завдану шкоду. Його предметом є не відшкодування майбутньої шкоди, а усунення або нейтралізація небезпечного стану.

Отже, створення загрози слід розглядати як одну з центральних конструкцій, через які сучасне цивільне право переходить від суто ретроспективної відповідальності до ширшої моделі приватноправового захисту. Така модель не заперечує значення делікту, а уточнює його межі: делікт реагує на вже завдану шкоду, тоді як превентивно-спеціальне зобов'язання реагує на небезпечний стан до настання шкоди.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Benson P, *Justice in Transactions: A Theory of Contract Law* (The Belknap Press of Harvard University Press 2019).
2. Cooter R, Ulen T, *Law and Economics* (6th ed., Berkeley Law Books 2016).
3. Gordley J, *Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment* (Oxford University Press 2006) https://doi.org/10.1093/oso/9780199291670.001.0001.
4. Grundmann S, Micklitz H-W, Renner M, *New Private Law Theory: A Pluralist Approach* (Cambridge University Press 2021) https://doi.org/10.1017/9781108760089.
5. Herian R, *Data: New Trajectories in Law* (Routledge 2021).
6. Kortmann J, *Altruism in Private Law: Liability for Nonfeasance and Negotiorum Gestio* (Oxford University Press 2005) https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199280056.001.0001.
7. Markesinis B, Unberath H, *The German Law of Torts: A Comparative Treatise* (4th ed., Hart Publishing 2002).
8. von Bar C, *Principles of European Law. Benevolent Intervention in Another's Affairs (PEL Ben. Int.)* (Sellier 2006).
9. Karnaukh B, *Prychynnyi zv'iazok u deliktnomu pravi* (EKUS 2025) (in Ukrainian).

Edited books

10. von Bar C (ed), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)* (Sellier 2009).
11. von Bar C, Clive E, Schulte-Nölke H (eds), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)* (Full Edition, Sellier European Law Publishers 2009).
12. Spasybo-Fatieieva I (red), *Traktat pro kompensatsiiu v pravi* (EKUS 2026) (in Ukrainian).
13. Spasybo-Fatieieva I (red), *Vchennia pro tsyvilno-pravovu vidpovidalnist* (EKUS 2025) (in Ukrainian).

Mykhailo Khomenko

CREATION OF A THREAT OF HARM AS AN INDEPENDENT JURIDICAL FACT WITHIN THE SYSTEM OF NON-CONTRACTUAL OBLIGATIONS

Abstract. The article examines the creation of a threat of harm as an independent juridical fact within the system of non-contractual obligations. It argues that the classical model of civil liability, primarily oriented towards compensation for harm already caused, does not fully explain situations in which private law must respond to a dangerous condition before it develops into a completed private-law detriment. The article substantiates that a threat of harm should not be reduced to an early stage of tort liability, an abstract risk, or a subjective fear of a potential victim.

Only a threat that is real, objectively ascertainable, sufficiently specific, normatively linked to the sphere of control of a particular person and capable of producing an individualised obligational effect may be considered legally relevant. The article proposes to treat the creation of a threat of harm as the primary juridical fact underlying the preventive-special group of non-contractual obligations. This approach makes it possible to distinguish preventive civil-law response from compensation, self-help, public-law safety measures, intervention in another's affairs and contractual safety duties.

It is concluded that a preventive non-contractual obligation is not liability for harm not yet caused. Its object is not compensation for future harm, but the removal or neutralisation of a dangerous condition. The article substantiates that the creation of a threat of harm has systemic significance for the development of the doctrine of non-contractual obligations, as it allows private law to move beyond a purely retrospective model of response towards a model capable of dealing with a real, specific and objectively ascertainable threat of harm. Such a model is especially important for risk-oriented areas, including technical, environmental, information and digital relations, where waiting for harm to materialise may render subsequent compensation ineffective or incomplete.

Keywords: non-contractual obligations; creation of a threat of harm; legally relevant threat; preventive obligation; compensation for harm; private-law protection; risk; civil liability.